

МОВНІ КОЛІЗІЇ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ В СУЧАСНІЙ АВІАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

У статті з'ясовано основні особливості новітньої доби, окреслено прикметні ознаки сучасних глобалізаційних процесів, визначено роль англійської мови як засобу глобальної комунікації, проаналізовано головні мовні суперечності глобалізованого світу в сучасній авіаційній галузі.

Ключові слова: глобальна комунікація, глобальна мова, мовні суперечності, мовна стандартизація в авіаційній галузі, спрощена англійська.

Протягом останніх десятиліть усе більшу увагу вчених привертає питання взаємозв'язку глобалізації й мови. Адже стрімкі, динамічні інтеграційні процеси в галузях економіки, техніки, культури тощо оприявнили істотні проблеми в різних царинах буття людства, зокрема й у комунікації, увиразнили кардинальну трансформацію засадничих ціннісних та геополітичних структур сучасного інформаційного суспільства. Недаремно ще наприкінці минулого століття американський дослідник Мартин Карной наголошував на всеохопному революційному характері змін, що відбувалися в кожній сфері життєдіяльності людини, зауважуючи: «Глобалізація, разом із новими інформаційними технологіями й інноваційними процесами, які вона породжує, зумовлює революційні зміни в організації праці, виробництві товарів і послуг, відносинах між країнами, зачіпаючи навіть місцеву культуру. Жодна спільнота не гарантована від наслідків цієї революції, що змінює самі основи взаємовідносин між людьми та їхнє соціальне життя» [4, р. 14]. Власне, зазначені революційні зрушення настільки карколомні, потужні та масштабні, що вже сьогодні, на початку XXI століття, можна з певністю стверджувати про тотальну глобалізацію як нову епоху в історії людства, прикметними рисами якої є виникнення глобального суспільства, глобальної мови, глобальної культури в умовах становлення єдиного всесвітнього фінансово-економічного, інформаційного простору. І хоча окреслені присутні ознаки новітньої доби пильно вивчають чимало науковців, зокрема, деякі особливості феномену глобальної мови схарактеризували у своїх працях К. Болтон, П. Бразельман, Дж. Бретт-Гріфлер, Д. Греддол, Б. Зайдльгофер, Б. Качру, Д. Кристал, А. де Сваан, Т. Скутнабб-Кангос, Р. Філіпсон та ін., однак їх і досі ґрунтовно не досліджено передусім із огляду на надзвичайну складність і суперечливість глобалізаційних процесів. Метою

нашої розвідки є аналіз головних мовних колізій сучасного світу в авіаційній галузі.

Епоха глобалізації, означена глибокою міжнародною інтеграцією, транснаціоналізацією економічної взаємодії між країнами, а саме утворенням транснаціональних мереж фінансів, виробництва, торгівлі, комунікації тощо; високим розвитком науки, інформаційних, мультимедійних технологій, породжує багато питань, які потребують нагального пошуку відповідей. Адже нині людство вкотре постало перед новими викликами, ігнорування яких може обернутися для нього якщо й не самознищенням, то, принаймні, виродженням. Власне, йдеться про потребу розв'язання глобальних проблем, що несуть загрозу не якомусь окремому етносу, а всій планетарній спільноті.

На початку XXI століття особливе занепокоєння викликає поступова культурна й мовна гомогенізація, здатна перетворити багатий і строкатий всесвітній культурний простір в одноманітну, випалену глобалізацією пустелю. Імовірність розгортання такого сценарію підтверджується вельми невтішними прогнозами сучасних учених щодо мовного розмаїття на нашій планеті. Так, наприклад, згідно з даними «Атласу мов, які перебувають під загрозою зникнення» ЮНЕСКО за 2010 р., понад 2 тис. мов сьогодні приречені на вимирання. На думку відомої фінської дослідниці Т. Скутнабб-Кангос, до кінця XXI століття можуть зникнути понад 90 % усних мов світу. Як стверджує авторка праці «Мовний геноцид в освіті – чи всесвітнє розмаїття і права людини?» («Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?») (2000): «Мови в наш час знищуються значно швидшими темпами, ніж будь-коли раніше в людській історії, і набагато швидше, ніж знищується біологічне різноманіття. І як наслідок – мовне розмаїття зникає» [11, р. 5]. Інші

науковці зауважують, що на нашій планеті щодвятижні помирає одна мова [6, р. 19]. Парадокс новітньої доби полягає в тому, що глобалізація дає кожній людині, етносу, нації, країні безмежні можливості долучитися до збагачення культурної спадщини всього людства, відкриває широкий доступ для послуговування досягненнями світової спільноти в різних галузях діяльності, сприяє зміцненню і розвитку міжкультурних, економічних, політичних, торговельних зв'язків і водночас спричиняє уніфікацію і стандартизацію постіндустріального суспільства, зумовлює втрату етнокультурних ідентичностей, знищує унікальне розмаїття природних еко- та лінгвистем планети. Саме така неоднозначність глобалізаційних процесів проявляється в різних конфліктах, які сьогодні набувають неабиякого загострення. Одна з головних колізій сучасності – мовна, яка увиразнює вкрай складні стосунки між англійською мовою як міжнародною *lingua franca* (ELF) та рештою мов світу.

Становлення всесвітнього економічного, політичного, культурного, інформаційного простору, стрімке зростання міжнародних контактів у масштабах усієї планети сприяло появі такого феномену, як «глобальна мова». Показово, що зазначене поняття увійшло в активний науковий обіг зовсім недавно – із кінця 90-х років минулого століття. Його поширення пов'язують передусім із відомою науковою студією «Англійська як глобальна мова» («English as a Global Language» (1997)) британського вченого Д. Кристала. Варто зауважити, що задля увиразнення особливого статусу англійської мови послуговуються також такими поняттями, як «мова всесвітнього спілкування», «мова міжнародної комунікації», «гіперцентральна мова», «мова-супергігант». Осмислюючи причини утвердження англійської мови як глобального засобу комунікації, науковці зазвичай акцентують на визначальній ролі екстралінгвальних факторів. Зосібна, Д. Кристал слушно стверджує: «Мова стає всесвітньою лише з однієї причини – унаслідок могутності людей, що нею спілкуються. А могутність має різні аспекти: вона може означати політичну (військову) міць, технологічну, економічну, культурну міць» [7, р. 2]. Суголосну думку висловлює й Р. Філліпсон: «Англійська посідає міцні позиції у всьому світі внаслідок британського колоніалізму, міжнародної взаємозалежності, “революцій” у технології, транспорті, комунікаціях і комерції, а також тому, що англійська мова – це мова США, основної економічної, політичної і військової сили у сучасному світі» [9, р. 23–24]. Прикметно, що автор праці «Мовний імперіалізм»

(«Linguistic Imperialism» (1992)) підкреслює значення транспорту, комунікацій у встановленні одноосібного панування англійської мови у світі.

Відомо, що активне набуття англійською мовою статусу міжнародної *lingua franca* розпочалося передусім із галузей міжнародної морської навігації та авіації. Властиво, образно кажучи, тріумфальний хід цієї мови світом окреслено лініями від морських глибин і до небесних висот. Як зауважує російський дослідник В. М. Смокотін: «Першою галуззю міжнародних контактів, де була визнана необхідність єдиної мови спілкування, стала міжнародна морська навігація» [2, с. 105]. Натомість саме авіація внаслідок свого бурхливого розвитку після Другої світової війни, що значно підвищило її роль у міжнародній економіці, торгівлі, туризмі, комунікації тощо, вельми пришвидшила утвердження англійської мови в новому статусі. І що важливо, обидві зазначені галузі виявилися надзвичайно сприятливими для відшліфовування форм глобальної мови, яка являє собою англійську мову, вільну від культурних конотацій («спрошену англійську», «стандартну англійську»), чи т.зв. «ламаний варіант класичної англійської» [3, с. 256]. Так, наприклад, від 1980 р. реалізується проект «Морської англійської» (Seaspeak) – мови з обмеженим словниковим складом [1, с. 160–161]. На зламі століть в авіації набуває поширення «Авіаційна англійська» (Airspeak). Прикметно, що функціонування «чіткої, зрозумілої нормативної мови» передусім в авіаційній галузі ставало не лише бажаним, а вкрай життєво необхідним, оскільки йшлося головню про безпеку польотів. Адже практика засвідчувала, що навіть незначні непорозуміння в мовній комунікації між пілотами і системою контролю аероповітряного транспорту можуть спричинити великі катастрофи. Зокрема, трагічні наслідки «мовного збою» науковці зазвичай ілюструють відомою в історії міжнародної авіації однією з найбільших авіатрощ (583 загиблих), що сталася 1977 року на злітно-посадковій смугі аеропорту Лос-Родос іспанського острова Тенеріфе (Канарські острови). Як з'ясувалося, окрім певного збігу деяких несприятливих обставин (погана видимість через туман, перевантаженість через терористичний акт пасажирського трафіку аеропорту Канарських островів Лас-Пальмас), основна причина зіткнення двох літаків Боїнг-747 була в мовній комунікації. Пілот авіакомпанії KLM під час розмови з диспетчером ужив нестандартну фразу «We are now at take-off», тобто «Ми злітаємо», яку авіадиспетчер сприйняв як

«Ми перебуваємо на злітній смузі і готуємося до зльоту». Відтак диспетчер відповів «О.К.», що ввело в оману екіпаж, який зрозумів цю відповідь як дозвіл на зліт [12].

Згадана Тенеріфська авіатроща змусила Організацію міжнародної цивільної авіації (International Civil Aviation Organization, ICAO) вжити низку заходів задля запобігання нещасним випадкам в авіаційній практиці. Так, на початку 1980-х років ICAO опублікувала переглянутий варіант англійської стандартної фразеології, якою послуговуються пілоти під час переговорів із диспетчерами (Air Traffic Control, ATC), що сприяло уникненню помилок через двозначність деяких висловів. Зокрема, авіаційні терміни «cleared» («погоджено») і «take-off» («зліт»), які часто викликали непорозуміння, якщо рідна мова переговорних сторін не була англійською, замінено словами «approved» («схвалено») і «departure» («від'їзд, догляд») для всіх інструкцій, за винятком процедури проходження контролю перед зльотом (actual take-off clearance) [10].

Впадає у вічі те, що після зазначеної катастрофи англійська мова швидкими темпами і безперешкодно розпочала витіснити інші мови з міжнародної авіації. Власне, 1977 рік стає своєрідною точкою відліку нового етапу поширення англійської мови світовими просторами. Щоправда, згідно з правилами ICAO англійська не є єдиною мовою в міжнародній авіації, можливе також використання національних, регіональних і місцевих мов. Однак право послуговуватись англійською надається за першою вимогою. Окрім усього, деякі країни – члени Організації міжнародної цивільної авіації з власної ініціативи проводять більш жорстку, аніж того вимагають стандарти ICAO, мовну політику, відповідно до якої прийнятним є використання лише англійської мови, принаймні в міжнародних аеропортах [8, р. 65–66]. Здавалося б, посилення стандартизації фахової англійської мови в авіаційній галузі дозволяло розв'язати проблему мовної комунікації і зрештою запобігти всім можливим авіатрошам із причин т.зв. «мовних збоїв». Але, як засвідчував досвід, такі спроби не дали належного ефекту, а тільки увочевиднили ще одну мовну колізію – між класичною англійською і спрощеною англійською. Показово, що життя повсякчас переконливо підтверджувало, що всілякі намагання увібгати живу мову в жорсткі межі універсальних стандартних формул не лише не обезпечують від тих чи тих мовних непорозумінь у різних ситуаціях, а ще й здатні спричинити мовну деградацію. Звісно, якщо оцінювати тенденції стандартизації та уніфікації

англійської мови як фахової, так і глобальної з позиції пересічного споживача-прагматика, то вони видаватимуться цілком прийнятними. Адже обмежена, однозначна лексика, стандартна фразеологія, простий синтаксис не потребують великих зусиль для засвоєння такої мови, полегшують її розуміння, роблять зручним користування нею як засобом комунікації. Натомість не важко помітити, що за цією привабливою простотою криється чимало небезпек. Передусім завважимо, що спрощена мова згубна для творчого інтелекту, оскільки її носії втрачають здатність самостійно мислити і спроможні лише відтворювати чужі думки, а не творити власні. Отож, людина втрачає свої переваги над своїм же витвором – штучним інтелектом, який, цілком імовірно, вже незабаром активно виконуватиме комунікативні функції як в авіаційній, так і в інших галузях, оскільки за умов належного налаштування він уже й нині може вправно вести змістовний діалог. Варто наголосити, що на сучасному етапі поруч із процесом «олюднення» роботів чітко простежується процес «роботизації» людини. І саме цей другий процес, означений явищами знеособлення і знедуховлення, набуває загрозливих обертів завдяки мовній уніфікації і стандартизації. І саме такі тенденції вельми бажані й вигідні для тих транснаціональних корпорацій і фінансових гігантів, що зацікавлені в збагаченні і прагнуть до всесвітнього панування і безмежної влади, позаяк глобальна мова стає для них важливим засобом у досягненні цієї мети. Але для всієї планетарної спільноти такі тенденції є вкрай небезпечними. Д. Кристал слушно наголошує: «Якщо через 500 років англійська залишиться єдиною мовою, котру необхідно буде вивчати, то це стане чи не найбільшою інтелектуальною катастрофою, яку будь-коли спізнало людство» [5, р. 191].

Отже, яскравим виявом новітньої доби є тотальна глобалізація, що охопила всі сфери буття як окремої людини, так і всієї світової спільноти. Утворення єдиного всесвітнього економічного, наукового, інформаційного простору виявилось вельми сприятливим для формування глобального суспільства, глобальної культури, глобальної мови. За таких умов надзвичайної гостроти набула суперечність між мовною гомогенізацією і стандартизацією, спричиненими глобалізацією, та природним прагненням до збереження мовного розмаїття. Аналіз мовної ситуації в сучасній авіаційній галузі засвідчив, що тут, як і в усьому глобалізованому світі, відбуваються суперечливі, неоднозначні і багато в чому непередбачувані процеси: простежується стрімке

набуття англійською мовою статусу міжнародної *lingua franca*, що сприяє розвитку міжнародної комунікації, і водночас відбувається стрімке витіснення інших мов із важливих царин життєдіяльності людини, а також загрозливими

стають тенденції мовної уніфікації та стандартизації. Задля розв'язання означених суперечностей варто проводити виважену і справедливую мовну політику, засадничими для якої є принципи мультилінгвізму і комплементарності.

Список літератури

1. Кристал Д. Английский язык как глобальный / Д. Кристал ; пер. с англ. – М. : Весь мир, 2001. – 240 с
2. Смокотин В. М. Всемирный язык: из опыта использования естественных языков для преодоления межъязыковых и межкультурных барьеров / В. М. Смокотин // Вестник Томского гос. ун-та. – 2011. – № 2 (14). – С. 103–114.
3. Штейнке К. Глобализация – регионализация и лингвистика / К. Штейнке // Глобализация – этнизация: этнокультурные и этноязыковые процессы : в 2 кн. / [отв. ред. Г. П. Нешиченко] ; науч. совет РАН «История мировой культуры» ; Ин-т славяноведения РАН. – Кн. 1. – М. : Наука, 2006. – С. 249–258.
4. Carnoy M. Globalization and Educational Reform: What Planners Need to Know / M. Carnoy. – Paris : UNESCO, International Institute for Educational Planning, 1999. – 99 p.
5. Crystal D. English as a Global Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 229 p.
6. Crystal D. Language Death / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 198 p.
7. Crystal D. World English: Past, Present, Future [Electronic resource] / D. Crystal // Proceedings of the ASKO Europa-Stiftung Symposium, 11–13 June 1999. – Mode of access: http://www.davidcrystal.com/DC_articles/English28.pdf. Retrieved: 12.05.2011. – Title from the screen.
8. ICAO Doc. 9835 AN/453 // Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements. Montreal : ICAO, 2004.
9. Phillipson R. Linguistic Imperialism / R. Phillipson. – Oxford University Press, 1992. – 365 p.
10. Robertson F. A. Aviation English Comes of Age (The closing address) / F. A. Robertson. – ICAEA (International Civil Aviation Association), 2007. – 212 p.
11. Skutnabb-Kangas T. Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights? / T. Skutnabb-Kangas. – Mahwah, N.J. : Lawrence Erlbaum, 2000. – 824 p.
12. The Deadliest Plane Crash [Electronic resource] // NOVA Public Broadcasting Service. – Mode of access: <http://www.pbs.org/wgbh/nova/space/deadliest-plane-crash.html>. Retrieved: 12.09.2010.

A. Ozhohan

LANGUAGE COLLISIONS OF THE GLOBALIZED WORLD IN THE CURRENT AVIATION SPHERE

The article defines total globalisation as a new era in the human history which can be interpreted as a radical transformation of fundamental values and geopolitical structure of modern society. It is found out that the creation of a common world economic, scientific and information space, the rapid growth of international contacts worldwide have been very favorable for the formation of a global society, global culture and global language. The article outlines the role of transport, in particular the role of aviation in the spread of the English language and the establishment of its sole domination in the world. It has been noted that there has been an extreme contradiction between homogenization and standardization caused by globalization and the natural desire to preserve the unique linguistic diversity caused by deepening of international integration, transnationalization of economic cooperation between countries.

Having characterised the linguistic situation in the modern aviation industry the emphasis is placed upon the basic linguistic conflict of the modern era, in particular the rapid acquisition of English the status of an international lingua franca, which promotes the development of international communications and at the same time – the rapid superseding of other languages out of the important areas of human activity. As a result a rich and diverse global cultural space can become a monotonous, globalization scorched desert. The author determines the conflict between classic English language and so-called simplified English emphasizing that various attempts to put the living language in the strict limits of universal standard formula not only help to avoid certain linguistic misunderstandings in different situations, but also can cause speech degradation. Moreover the author predicts the danger of linguistic unification and standardization for both spiritual and intellectual development of an individual and the whole world community.

It has been concluded that holding fair and balanced language policy, based on fundamental principles of complementarity and multilingualism will contribute to solving the aforementioned contradictions.

Keywords: global communication, global language, language contradictions, language standardization in aviation, simplified English.

Матеріал надійшов 13.05.2016